שיעור לב

הקריאה בתורה וההפטרה בשמיני עצרת ובשמחת תורה

(מגילה לא ע"א)

א. הקריאה בתורה בשמיני עצרת ובשמחת תורה
ב. ההפטרה בשמיני עצרת ובשמחת תורה
סיכום

א. הקריאה בתורה בשמיני עצרת ובשמחת תורה

בגמרא (לא ע"א) נאמר:

> יום טוב האחרון קורין "כל הבכור" (דברים טו, יט) מצות וחוקים ובכור, ומפטירין "ויהי ככלות שלמה" (מלכים א ט, א). למחר קורין "וזאת הברכה" (דברים לג, א), ומפטירין "ויעמד שלמה" (מלכים א ח, כב).

בחוץ לארץ עושים שני ימים טובים. יום טוב האחרון של החג הוא שמיני עצרת, ולמחרתו הוא יום טוב נוסף.[1]

היום הראשון של יום טוב האחרון – שמיני עצרת: ביום זה קוראים "כל הבכור מצות וחוקים ובכור". רבנו ניסים, הר"ן (יא ע"א בדפי הרי"ף) כתב: "קורין כל הבכור. יש נוסחאות בגמרא שכתוב בהן: 'קורין מצות, וחוקים וכל הבכור'". על פי גרסה זו יש להשמיט את שתי המילים הראשונות: "כל הבכור".[2]

רש"י (ד"ה קורין) פירש:

> קורין כל הבכור – אלא שמתחילין "עשר תעשר" (דברים יד, כב) לפי שיש באותה פרשה מצות וחוקים הרבה הנהוגות בחג באותו זמן, שהוא זמן אסיף, ועת שהעניים צריכין לאסוף מאכל לביתם. ועוד יש באותה פרשה מצות מעשר עני (דברים יד, כח–כט), ומצות "נתון תתן" (שם י), ו"פתוח תפתח" (שם ח), ו"הענק תעניק" לעבד עברי (שם יד), ושילוח חפשי (שם יב), ו"העבט תעביטנו" (שם ח).[3]

ימי סוכות חלים בזמן האסיף, ובפסוקים הללו כתובות מצוות הקשורות למתנות עניים בפרט, ולמצוות שבין אדם לחברו בכלל. הרב שמחה מויטרי (מחזור ויטרי, סי' שפד) כתב גם כן:

---

[1] הגמרא (ביצה ד ע"ב) עוסקת בשאלה מדוע בחוץ לארץ עושים שני ימים טובים של גלויות.

[2] ראה גם: דקדוקי סופרים (לא ע"א).

[3] הרב יעקב עמדין (שו"ת שאילת יעבץ, ב סימנים קצח–קצט) הסביר את דברי רש"י. הרב צבי יהודה קוק (גיליון הש"ס, בירור הלכה – מגילה, עמ' ט) הסביר מדוע רש"י לא מנה את סדר המצוות לפי סדר המקראות.

> דחג דזמן אסיפא היא ורישא דשתא לחינוך שמיטין ויובלות, הזקיקו רבותינו להוסיף על "כל הבכור" "עשר תעשר" להכריז על המעשרות וחוקי שמיטות ולצוות הענקת עבד ופתיחת יד לאביונים. היינו דקתני "מצות וחוקים ובכור".[4]

לפי הסבר זה, תוכן הקריאה בתורה מותאם לתוכן היום והזמן.

היום השני של היום טוב האחרון – שמחת תורה: ביום זה קוראים "וזאת הברכה". הר"ן (יא ע"א בדפי הרי"ף) כתב: "למחר קורין 'וזאת הברכה', לפי שהוא סוף כל המועדות, חותמין בברכת משה רבינו שבירך את ישראל". הר"ן (לא ע"א) כתב גם פירוש אחר: "למחר קורין 'וזאת הברכה', משום אסוקי אורייתא". סיימו לקרוא את כל התורה, ומתחילים לקרוא בה מחדש.

הרב דוד אבודרהם (אבודרהם, יום שמיני ושמחת תורה) כתב:

> והטעם לפרשה זו, על שם ששלמה המלך ברך את ישראל בשמיני של חג שנאמר "ויברך את כל קהל ישראל" (מלכים א ח, נה) לכך קורין בתשיעי ספק שמיני הברכה שברך משה את ישראל.

בסוף הפרק בספר מלכים, בסיום הברכה שבירך שלמה המלך את העם, נאמר: "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום. ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו" (שם סה–סו). שלמה המלך בירך את העם ביום השמיני של סוכות – בשמיני עצרת, והעם בירכו אותו בחזרה. אשר על כן אחד מהאפיונים של שמיני עצרת הוא ברכת המלך (תוספתא, סוכה ד, י): "ברכה לעצמו, שנאמר 'ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך'". לדברי האבודרהם, שלמה המלך בירך את העם בשמיני עצרת, ומאחר שקבעו לקרוא על כך בהפטרה, הדבר השפיע גם על תוכן הקריאה בתורה.[5]

הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (משך חכמה, הדרן לחומש דברים) הסביר מדוע קוראים בתורה בפרשת "וזאת הברכה":

> והנראה דדברי הגמרא היכן דלא מסיימי התורה בשתא חדא, וכמו שאמרו (כט ע"ב) "בני מערבא מסיימי אורייתא בתלתא שנין"... ורק משום קדושת היום צריך לקרות "וזאת הברכה", לרמוז אל מה שאמרו בסוף סוכה (נה ע"ב): "אמר רבי אלעזר: שבעים פרים כנגד שבעים אומות. פר יחידי למה? כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה, ליום אחרון אמר לאוהבו, עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך". ולזה קורין "הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קודש... אף חובב עמים" (דברים לב, ב–ג), שהניח כל האומות והשרה שכינתו על ישראל ונתן להם תורתו וכו' [רש"י בעקבות הספרי].

לחג סוכות יש ממד אוניברסלי, ומקריבים שבעים פרים כנגד שבעים אומות העולם. שמיני עצרת הוא יום ייחודי לעם ישראל. בפרשת "וזאת הברכה" נזכר הפסוק "הופיע מהר פארן ואתא מרבבות

---

[4] סיכום שיטות ראשונים בנוגע לקריאה בשמיני עצרת ובשמחת תורה: בירור הלכה – מגילה, עמ' סג.

[5] הרב יוסף דב סולובייצ'יק ("קריאה בתורה במועדים", שיעורים לזכר אבא מארי זצ"ל, עמ' קסט–קע) הסביר את הקשר המיוחד שהיה בין שלמה המלך לעולי הרגלים במהלך החג: "לכן הרי פשוט שכשאין מלך ניתן להיפרד ממשה רבן של ישראל, אבי הנביאים ואדון החכמים. ובכן נראה שקריאת וזאת הברכה בזמן הזה בשמיני עצרת ושמחת תורה ההיא בבחינת פרידה בברכה ממשה רבנו עליו השלום, ויש בה קיום חובת הברכה השנויה בתוספתא".

קודש... אף חובב עמים". חז"ל פירשו על הפסוק שאומות העולם לא רצו לקבל את התורה, והקב"ה השרה שכינתו על עם ישראל. כך פירש רש"י: "וזרח משעיר למו – שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו... מהר פארן – שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה, ולא רצו. ואתה – לישראל".

לעיל הזכרנו את פירוש הר"ן שקבעו לקרוא פרשת "וזאת הברכה" כי בשמחת תורה מסיימים לקרוא את התורה. הרב זלמן מיכל שורקין ("קריאה וזאת הברכה באחרון של חג", הררי קדם, א, סי' קנב) חלק וסבר שלא זאת הסיבה שקבעו בשמיני עצרת לקרוא וזאת הברכה, כי קריאת המועדים היא מתקנת משה רבנו כאמור במשנה (לא ע"א): "'וידבר משה את מעדי ה' אל בני ישראל' (ויקרא כג, מד) – מצותן שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנו", וצריך שהקריאה תהיה מעניינו של יום. לפיו, הסיבה שקבעו לקרוא בפרשת "וזאת הברכה" היא מפני שנזכר בה הפסוק "ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (דברים לג, ה), ומלך הכוונה למשה רבנו (ויקרא רבה לא, ד). משה רבנו בירך את עם ישראל, כשם ששלמה המלך בירך את העם והם השיבו לו, כנזכר בפסוקים לעיל.

שמיני עצרת ושמחת תורה בארץ ישראל: בארץ ישראל שמיני עצרת ושמחת תורה הם באותו יום, מאחר שעושים רק יום טוב אחד. הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרסח, סעיף ב) כתב מה קוראים בתורה: "וקורין באחד [= בספר תורה הראשון] מ'וזאת הברכה' עד סוף התורה... ובמקום שעושין שני ימים טובים... קוראים מ'כל הבכור'". החיד"א (ברכי יוסף, שיורי ברכה שם) שאל:

> חקר מהר"ש ן' עזרא, כי הלא טוב שיקראו בחוץ לארץ ביום ח' עצרת "וזאת הברכה", כי בזה יהיו שוים לבני ארץ ישראל, ונמצאו כל ישראל בארץ ובחוץ לארץ קורין כאחד "וזאת הברכה", וביום טוב שני יקראו כל הבכור?

שאלתו היא אם קבעו שבארץ ישראל קוראים בשמיני עצרת בפרשת "וזאת הברכה", היו צריכים להפוך את סדר הקריאה בחוץ לארץ, וליצור מצב שבשמיני עצרת הכול קוראים את אותו תוכן? החיד"א השיב שכשסיימו לקרוא את התורה פעם בשלוש שנים לא היו קוראים בשמיני עצרת פרשת "וזאת הברכה", אלא כנראה היו קוראים "כל הבכור". רק כשהתקבל המנהג לקרוא את ספר התורה בשנה אחת ולסיים בשמחת תורה, אז קבעו לקרוא "וזאת הברכה" בשמיני עצרת.

כוונת החיד"א בנוגע לקריאת התורה במשך שלוש שנים היא לדברי הגמרא (כט ע"ב): "לבני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שנין". בני ארץ ישראל קראו התורה במשך שלוש שנים, ובני בבל קראו בשנה אחת. בספר מתקופת הגאונים – ספר החילוקים בין בני מזרח ומערב (סי' מח) נכתב על ההבדל בין ארץ ישראל ובין בבל גם בנוגע לשמחת תורה:

> אנשי מזרח עושין שמחת תורה בכל שנה, ובני ארץ ישראל לג' שנים ומחצה.[6]

במהלך השנים גם בני ארץ ישראל קיבלו על עצמם לקרוא את התורה במשך שנה אחת, ועל כן יום שמחת תורה הוא היום שמסיימים לקרוא בו את התורה.

לפי הסבר זה, הקריאה בתורה בפרשת "וזאת הברכה" בשמיני עצרת בארץ ישראל היא המשך הקריאה שקוראים במשך השנה בכל שבת, גם אם ברוב השנים שמיני עצרת חל בימי חול. הקריאה אינה קשורה לתוכן של יום טוב, אלא קריאה על הסדר הפרשות שבתורה כמו בכל שבת.

---

[6] הרב שלמה לוריא (ים של שלמה, בבא קמא, עמ' קכ [בסוף]) כתב: "כל החילוקים שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל", ושם (אות מח) כתב: "בני בבל עושים שמחת תורה בכל שנה ושנה בחג הסוכות... ובני ארץ ישראל אין עושים שמחת תורה אלא לשלש שנים ומחצה וביום שישלמוהו". בהרחבה: הרב שלמה גורן ("שמחת תורה בארץ ישראל ובבבל בתקופת הגאונים", מועדי ישראל, עמ' קכט–קלג; "חג השבועות – ראש השנה לצומח", תורת המועדים, עמ' 408–410).

ב. ההפטרה בשמיני עצרת ובשמחת תורה

בגמרא (לא ע"א) נאמר:

> ומפטירין "ויהי ככלות שלמה" (מלכים א ט, א–ט). למחר... מפטירין "ויעמד שלמה" (מלכים א ח, כב–סו).

שני הפרקים הללו בספר מלכים עוסקים בחנוכת בית המקדש הראשון, ושם שלמה המלך בירך את העם בשמיני עצרת: "ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך" (שם ח, סו). כאמור לעיל, לפי הרב דוד אבודרהם, בשל ברכת המלך שלמה בשמיני עצרת קבעו לקרוא בתורה בפרשת "וזאת הברכה".

אך התוספות (ד"ה למחר) כתבו:

> ויש מקומות שנהגו להפטיר ב"ויהי אחרי מות משה" (יהושע א, א–יח), ושיבוש הוא. שהרי הש"ס אין אומר כן. ויש אומרים שרב האי גאון תקן לומר "ויהי אחרי מות משה" (יהושע א, א) אבל אינן יודעין הסברא אמאי שנה סדר הש"ס.

רב עמרם גאון (סדר רב עמרם גאון, סדר חג הסוכות) כתב שביום הראשון "מפטיר במלכים מן 'ויהי ככלות שלמה' עד סוף פיסקא". ביום השני "מפטיר במלכים 'ויעש שלמה'. ויש שמפטירין בראש יהושע 'ויהי אחרי מות משה עבד ה'' עד 'רק חזק ואמץ'". רב עמרם גאון ציין אם כן גם את המנהג לקרוא בספר יהושע.

רב סעדיה גאון (סידור רב סעדיה גאון, עמ' שעג) כתב שביום הראשון מפטירים "ויהי ככלות שלמה, ובשני והוא שמחת תורה וזאת הברכה, ומפטירים וביום השמיני, ויהי אחרי מות משה". רס"ג לא הזכיר כלל שביום השני, שהוא שמחת תורה, יש שמפטירים בספר מלכים. הוא גם קרא ליום השני – שמחת תורה.

הרב יצחק אור זרוע (ספר אור זרוע, ב, הלכות קריאת ארבע פרשיות ומועדים סי' שצג) הסביר מי קבע אחרת ממה שכתוב בגמרא, ומדוע:

> ובשמחת תורה מסיימין ספר חומש וקורין ענין פטירת משה רבינו. לכן מתחילין בראש ספר נביאים וענין פטירת משה רבנו והעמדת יהושע במקומו. וגם לרבינו יצחק בר' יהודה זצ"ל[7] שאלו מפני מה נוהגים להפטיר ב"ויהי אחרי מות משה"? והשיב כיון שנהגו נהגו, שמנהג מבטל הלכה. וי"ל שבימי רבנן סבוראי שעמדו אחרי האמוראים הנהיגו כן, ויש כח בידם כי למדו תורה מפיהם.[8]

לפי הרב יצחק אור זרוע זהו המנהג ומנהג מבטל הלכה, והסבוראים שקדמו לגאונים הם אלו שקבעו לקרוא את ההפטרה בספר יהושע ולא בספר מלכים.

---

[7] רבי יצחק בן יהודה היה ראש ישיבה במגנצא ומרבותיו של רש"י. רש"י (שבת צב ע"א ד"ה משא) כתב: "ובשם רבינו יצחק בר יהודה מצאתי, שאמר בשם רב האי". גם המרדכי (שבת רמז שצח) כתב: "וטעם זה שמע ר"י בר' יהודה בעיר רומא מפי רב האי גאון". ייתכן שגם את ההלכה הזו, תוכן ההפטרה בשמחת תורה, שמע רבי יצחק ברבי יהודה מרב האי גאון. סיכום הדעות בנוגע להפטרה של שמחת תורה: בירור הלכה – מגילה, עמ' סד. ראה גם: הרב יצחק מירסקי ("הקריאה בשמחת תורה", הגיוני הלכה, א, עמ' 284–387).

[8] הרב מאיר הכהן מרוטנברג (הגהות מיימוניות, הל' תפילה יג, יב) כתב: "ורשאים הגאונים לשנות" ממה שכתוב בגמרא. גם בנוגע להפטרות אחרות, יש שינויים ממה שכתוב הגמרא (לא ע"ב תוספות ד"ה ראש חודש).

נראה שהסיבה לשינוי היא שהתקבל המנהג במקומות אלו לקרוא את התורה בשנה אחת ולסיים בשמחת תורה. ההפטרה היא במה שקרה מיד לאחר מכן, עם מינויו של יהושע כמנהיג של עם ישראל אחרי מותו של משה רבנו: "משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן הזה... כאשר דברתי אל משה... כאשר הייתי עם משה אהיה עמך" (שם ב–ה), "ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך" (שם יז). ההפטרה בספר יהושע היא בהקשר של הקריאה בתורה לפי סדר השנה, ולא בשל תוכנו של יום טוב.

הרב אברהם בן נתן (המנהיג, הל' סוכה עמ' תטו–תטז) כתב לקרוא את שתי ההפטרות:

> ומפטיר קורא "וביום השמיני עצרת" (במדבר כט, לה–לט) כיום אתמול דתשיעי ספק שמיני הוא, ומפטיר "ויעמוד שלמה". ויש מפטירין ב"אחרי מות משה". והיה נראה להפטיר "ויעמד שלמה" עד ט' פסוקים לדסמיך ליה "ביום השמיני עצרת", ואחריו "אחרי מות משה" על שם פטירת משה שהשלמנו בו ובברכותיו.

לפי ספר המנהיג היה כדאי לקרוא לאחר קריאת המפטיר פסוקים מחנוכת הבית אצל שלמה המלך שנזכר בהם היום השמיני, ואחר כך לקרוא מספר יהושע שם נזכר מותו של משה רבנו, שעליו ועל ברכותיו לעם ישראל קוראים בפרשת "וזאת הברכה".

הרמב"ם (הל' תפילה יג, יב) כתב על הקריאה וההפטרה ביום טוב שני של החג האחרון של סוכות: "קורין 'וזאת הברכה', ומפטירין 'ויעמוד שלמה', ויש מי שמפטירין 'ויהי אחרי מות משה'". בנוגע להפטרה ציין הרמב"ם את שכתוב בגמרא ואת שכתוב בשמו של רב האי גאון. אולם בסוף סדר התפילות במסגרת הקריאה בתורה וההפטרות שקוראים בחומש דברים, כתב שיש להפטיר "ויהי אחרי מות משה", וכן בפירוש המשנה (ג, ה) כתב: "וביום השמיני 'כל הבכור', וההפטרה 'ויהי ככלות שלמה'. ובתשיעי 'וזאת הברכה', וההפטרה 'ויהי אחרי מות משה'".

הרמב"ם כתב את שני המנהגים, כי הדבר תלוי במנהג סדר הקריאה בתורה – במשך שלוש שנים או במשך שנה אחת, וכפי שהוא ציין בתחילת אותו הפרק שהוא כתב בו על הלכות הקריאה בתורה (הל' תפילה יג, א):

> המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת, מתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר "בראשית", בשניה "אלה תולדות [נח]", בשלישית "ויאמר ה' אל אברם לך לך", וקוראין והולכין על הסדר הזה עד שגומרין את התורה בחג הסוכות. ויש מי שמשלים את התורה בשלש שנים, ואינו מנהג פשוט.

מדברי הרמב"ם "ויש מי שמשלים את התורה בשלוש שנים" משמע שבזמנו היו מקומות שנהגו כך, אלא שהרמב"ם כתב ש"אינו מנהג פשוט" דהיינו אין זה המנהג המקובל.

רבנו אשר (רא"ש ד, י) כתב:

> קורא "וזאת הברכה" ומפטירין "ויעמוד שלמה לפני ה'". ויש אומרים "ויהי אחרי מות משה עבד ה'" והכי איתא בירושלמי, והכי נהגינן.

כך כתב גם בנו, רבנו יעקב אשר (טור, אורח חיים סי' תרסט). הרב נתנאל וייל (קרבן נתנאל, רא"ש שם אות צ) כתב בנוגע לירושלמי: "לא ידעתי מקומו".

הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק (משך חכמה, סוף דברים, הדרן) הסביר את הקשר שבכל הפטרה לפרשת "וזאת הברכה":

> ומפטירים "ויעמד שלמה", והוא על פי שאמרו בפרק קמא דברכות (ו ע"א): הני תפילין דמרי עלמא מאי כתיב בהו? אמר ליה 'מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ' (שמואל ב ז, כג)... אמר להם הקב"ה לישראל: אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" מורה כמו שאמרו פרק נגמר הדין (סנהדרין מד ע"א) על הפסוק "חטא ישראל" (יהושע ז, יא) אף על פי שחטא – ישראל הוא. לכן כתוב "ומי כעמך", ואפילו כשחוטא ואינו עושה רצונו של מקום, מי כישראל שאף שאינו "עמך", אין כישראל "גוי אחד בארץ". וכמו שאמרו (בראשית רבה סב, יח) על הפסוק "וירח את ריח בגדיו" (בראשית כז, כז) – "ריח בוגדיו", שכנגד עשו גם הבוגדים טובים ומלאים מצוות. שלכן לבקר בין עשו ליעקב לא ביקר על הצדיקים שאינם בסוג ביקור, רק בין בוגדים של יעקב נגד עשו.
>
> לכן משה, שושבינא דמלכא אמר לישראל "תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב" (דברים לג, ד), וישראל אומרים על ידי שלמה שדבר אל השם אמר "כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עמי הארץ" (מלכים א ח, נג). השם אמר שהתורה נתונה למורשה לנו, ואנו אומרים שישראל הם להשם לנחלה. וכן כתוב "אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך" (דברים לג, כו), "אשריך ישראל מי כמוך" (שם כט). וכן אמרו בספרי (שם): ישראל אומרים "אין כאל ישורון", ורוח הקודש אומרת "אשריך ישראל מי כמוך". ישראל אומרים וכו' עיין שם (ד"ה אין כאל ישורון) שחשיב דברים רבים.
>
> אבל לדידן דמסיימי התורה בכל שנה, קוראים "ויהי אחרי מות משה" להורות שהתורה לא תהא נוסף עליה ושום נביא לא יוכל לשנות, וכמו שאמר ליהושע "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה... כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל" (יהושע א, ח). וזה טעם מנהגנו מה שאנו משנים מסדר הש"ס.

"בני מערבא" – בני ארץ ישראל שהיו מסיימים את התורה פעם בשלוש שנים, היו קוראים בשמיני עצרת "וזאת הברכה" כקריאת היום, והפטירו ב"ויעמוד שלמה" הקשור לתוכן היום. הקשר בין הפרשה להפטרה הוא שבפרשה נאמר שהתורה ניתנה לנו למורשה, ובהפטרה נאמר שישראל הם לה' לנחלה.

"אבל לדידן דמסיימי התורה בכל שנה" – בני חוץ לארץ, שמסיימים את התורה בכל שנה, קוראים "ויהי אחרי מות משה" כדי לומר ששום דבר לא יהיה נוסף לתורה ושום נביא לא יוכל לשנות את שכתוב בה, וכמו שאמר ה' ליהושע "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך".[9]

להלן כיוון נוסף מדוע היה מתאים לקרוא בספר מלכים על שלמה המלך, על בסיס דברי המשך חכמה. התוכן של הפרק בספר מלכים הוא העלייה לרגל של כל ישראל לבית המקדש בפעם הראשונה, בחג הסוכות (מלכים א ח, סה–סו):

> ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו, שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום. ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך.

בפסוקים המקבילים (דברי הימים ב ז, ח–ט) מפורט עוד:

---

[9] עוד על הקשר התוכני בין פרשת "וזאת הברכה" לבין ההפטרה בספר יהושע, ראה: הרב משה ליכטנשטיין ("חזק ואמץ – אתגר החלפת מנהיג נערץ ותלמידו", נתיבי נבואה – מבט אל ההפטרות, עמ' 481–490).

> ויעש שלמה את החג בעת ההיא שבעת ימים וכל ישראל עמו קהל גדול מאד מלבוא חמת עד נחל מצרים. ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים, והחג שבעת ימים. וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם לאהליהם שמחים וטובי לב על הטובה אשר עשה ה׳ לדויד ולשלמה ולישראל עמו.

ממילות הפסוק "קהל גדול" למדו בגמרא (הוריות ג ע"א) מי נכלל תחת ההגדרה "קהל":

> אמר רב אסי: ובהוראה הלך אחר רוב יושבי ארץ ישראל, שנאמר: "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה׳ אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום". מכדי כתיב "וכל ישראל עמו", "קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים" למה לי? שמע מינה: הני הוא דאיקרי "קהל", אבל הנך לא איקרי קהל.

רש"י (שם ד"ה הלך אחר) הסביר: "אותם שבחוצה לארץ אינן מן המנין, ולא אותן דמנחל מצרים ולחוץ, דחוצה לארץ היא".[10] קהל ישראל הם היושבים בארץ ישראל.

משה רבנו בירך את העם טרם כניסתם לארץ כשהם היו עדין בעבר הירדן (דברים לג, ד–ה):

> תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל.

"קהלת יעקב" היא בעת שכל שבטי ישראל מתאגדים תחת מלך אחד, "ויהי בישורון מלך". המצווה למנות מלך קיימת רק בארץ ישראל (דברים יז, יד). כל זה קרה לראשונה באופן שלם בעת חנוכת בית המקדש הראשון בימי שלמה המלך. זו תקופה נפלאה, כמבואר בפסוקים בתחילת ספר מלכים: "ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכון מלכותו מאד" (מלכים א ב, יג); "יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרב אוכלים ושותים ושמחים" (שם ד, כ); "כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר ושלום היה לו מכל עבריו סביב. וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה" (שם ה, ד–ה), "ויהי שמו בכל הגוים סביב" (שם, י).

שלמה המלך נקרא קהלת (קהלת א, א–ב, יב; ז, כז; יב, ח–י) כי הוא זה שהקהיל את כל קהל ישראל לראשונה כאומה בבית המקדש בירושלים, בעת עלייתם לרגל וחנוכת הבית (מלכים א ח, א–ב):

> אז יקהל שלמה את זקני ישראל את כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה ירושלם להעלות את ארון ברית ה׳ מעיר דוד היא ציון. ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי.[11]

---

10 הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן סי׳ קמד [עמ׳ שלו]) כתב: "שלא מצינו חשיבות זו לארץ מיוחדת כי אם להקהל היושב בארץ ישראל, וכמש"כ על פי דברי הגמ׳ בהוריות מקרא דכל הקהל מלבא חמת עד נחל מצרים... דסבירא ליה דארץ ישראל לעולם כרבים דמו, דהקהל שבארץ ישראל חשוב ככלל ישראל". כך כתב גם בסעיף הקודם (שם סי׳ קמג, עמ׳ שח): "ואולי כל ישראל שבארץ ישראל נחשבים ככל האומה כולה, וכהוריות ג׳ א"׳. הרחבה בספריי: "שאין קרוי קהל אלא בני ארץ ישראל", צדקות יהודה וישראל, עמ׳ 57–90 ["שבני ארץ ישראל נקראים קהל", מברכת משה, ספר לכבוד הרב נחום רבינוביץ׳, עמ׳ 728–756]. "עיבור השנה וקידוש החודש בארץ ישראל", באר יהודה – סנהדרין, פרקים א–ב, עמ׳ 203–222; "סמיכת חכמים בארץ ישראל", שם עמ׳ 266–276; "הלל – לגאולת כל ישראל אומרים אותו לעולם", באר יהודה – סוכה, עמ׳ 377–390.

11 במדרש (קהלת רבה פרשה א) נאמר: "קהלת, למה נקרא שמו קהלת? שהיו דבריו נאמרין בהקהל, על שם שאמר ׳אז יקהל שלמה׳". נראה להסביר שאין הכוונה רק לתאר את האופן שנשמעו בו דבריו של שלמה המלך, אלא את המשמעות של המעמד – הגדרת יושבי ארץ ישראל כקהל. נאמר בפיוט שאומרים

שני הפסוקים הללו הם פסוקי הפתיחה של הפרק הארוך שמתוארת בו חנוכת הבית ותפילתו של שלמה המלך. את פסוקי ההפטרה קבעו לקרוא מהפסוק (שם כב): "ויעמד שלמה לפני מזבח ה' נגד כל קהל ישראל...". ההיקהלות מלבוא חמת עד נחל מצרים הציבה לראשונה את עם ישראל כאומה בארצה, ולה מקדש, ממלכה, כהונה ונבואה, והכול בשפע ובמנוחה, ורושם אדיר על כל הגויים.[12]

הראי"ה קוק (אורות עמ' קו) כתב על תקופה מיוחדת זו:

> לעד לא ישכח מזכרונה אותו תור הזהב שבפריחת ימי שלמה, בבנין הבית הראשון, בהדר תפארת כבודו ועז החיים שהתגלה בו, בהבעת עושר האידיאה האלהית והלאומית המשולבות זו בזו בהתאמה הרמונית, "וקיימא סיהרא באשלמותא".

המקור לביטוי: "וקיימא סיהרא באשלמותא" הוא מהזוהר (פרשת יתרו דף פה ע"א):

> תאנא כתיב "וישב שלמה על כסא ה' למלך..." (דברי הימים א כט, כג). ר' אבא אמר: דקיימא סיהרא באשלמותא – דקיימא בחמישה עשר, כמה דתנינן: אברהם, יצחק, יעקב, יהודה, פרץ, חצרון, רם, עמינדב, נחשון, שלמון, בועז, עובד, ישי, דוד, שלמה. כד אתא שלמה – קיימא סיהרא באשלמותא.

שלמה הוא המלך החמישה־עשר מתוך שלושים מלכים שהיו מאברהם עד צדקיהו. בחמישה־עשר בחודש הירח מאיר במילואו, וזו השלמות שהתגלתה בימי שלמה.

סיכום

בחוץ לארץ עושים שני ימים טובים בחג האחרון של סוכות: יום טוב הראשון – שמיני עצרת, ולמחרת יום נוסף. במהלך הדורות, כשהתקבל המנהג בכל קהילות ישראל לקרוא את ספר התורה בשנה אחת, בחוץ לארץ יום טוב השני של שמיני עצרת הוא יום שמחת תורה, ובארץ ישראל שמחת תורה היא ביום שמיני עצרת.

הקריאה בתורה בחוץ לארץ בשמיני עצרת היא "מצות וחוקים ובכור" – מחומש דברים, פרשת "ראה". קוראים פסוקים אלו, המדגישים מצוות שבין אדם לחברו, ובעיקר בהקשר של מתן לעניים, מאחר שתקופה זו היא זמן האסיף. למחרת קוראים פרשת "וזאת הברכה" המסיימת את חומש דברים. המפרשים נימקו: ברכת משה רבנו לעם ישראל עם תום מועדי תשרי, ומרכזיות התורה בעם ישראל כעם נבחר. יש שקישרו את הקריאה בפרשת "וזאת הברכה" להפטרות הנקראות בשני הימים – חנוכת בית המקדש הראשון בימי שלמה המלך, תפילותיו והברכות שהוא בירך את עם ישראל והם בירכו אותו ביום שמיני עצרת, וכשם שמשה רבנו בירך את עם ישראל בסוף ימיו. לדברינו, התוכן המחבר בין הפרשה להפטרה הוא שמשה רבנו דיבר כמלך אל עם ישראל כקהל, ובהפטרה הקהיל שלמה המלך את העם בפעם הראשונה בבית המקדש, כציון לתקופת שיא בחיי עם ישראל בהנהגתו מבחינה שלטונית, רוחנית, כלכלית, ומעמד עם ישראל כאומה בארצה עם מקדש מלך ועיר מלוכה.

בהושענות לשבת: "כהושעת קהלת ועמו בבית עולמים, ריצוך בחגגם שבעה ושבעה ימים, כן הושעא נא". בחלק מהקהילות נוהגים לקרוא בשבת חול המועד סוכות את מגילת קהלת.

[12] בספרי חסידות מופיע ששמיני עצרת זהו יום האושפיזין של שלמה המלך: הרב צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק – דברים, שמחת תורה, אות מו); הרב אברהם מרדכי אלתר (אמרי אמת, סוכות ימים אחרונים, שנים: תר"ע, תרע"ד, תרע"ז, תרע"ט). הזמנת שלמה המלך כאושפיזין בשמיני עצרת, בשם הרב ישראל מרוז'ין, מובאת על ידי נינו ר' יעקב מהוסטין (אהלי יעקב, עמ' תקו).

המכנה המשותף לקריאה בתורה ולהפטרות הוא שהן מותאמים לתוכן היום ולתקופת השנה, זמן האסיף. בנוגע להפטרה ביום השני, בעלי התוספות ציינו שבשם הגאונים נאמר שיש לקרוא את הפרק הראשון בספר יהושע, אבל "אינן יודעין הסברא אמאי שנה סדר הש"ס". נראה שהסיבה לשינוי היא שבתקופת המשנה והתלמוד, ואף לאחר מכן, נהגו בארץ ישראל לקרוא את התורה במשך שלוש שנים, ובחוץ לארץ נהגו לקרוא את התורה בשנה אחת, משמחת תורה לשמחת תורה. בתקופת הגאונים החלו בכל הקהילות לקרוא את התורה בשנה אחת, ועל כן הגאונים שינו את תוכן קריאת ההפטרה לספר יהושע, ממשיכו של משה רבנו.

תוכן הקריאה בתורה וההפטרה בספר יהושע קשור לסדר הקריאה בתורה כמו בכל שבת, אף על פי שברוב השנים יום שמחת תורה אינו חל בשבת, ולא לתוכן של היום בהיותו שמיני עצרת של חג הסוכות. בארץ ישראל עושים יום טוב אחד, ושמחת תורה נוספה על שמיני עצרת, קוראים פרשת "וזאת הברכה" ומפטירים בספר יהושע. כך עושים בחוץ לארץ ביום טוב השני של החג האחרון, בשמחת תורה.